

12. Леонтович А.В. Модель науочної школи і практика організації дослідницької діяльності учасників [Електронний ресурс] / А.В. Леонтович // Дослідницька діяльність учасників [збірник статей]. – М. : МГДД (Ю) Т., 2003. – Режим доступу: <http://www.researcher.ru/methodics/teor/teor>.

13. Лукьянова М.И. Научна школа педагогів як форма розвитку педагогічної науки і умов активізації інноваційної діяльності педагогів [Електронний ресурс] / М.И. Лукьянова // Вестник научної школи педагогів “АКМЕ” – 2007. – Вип. 1. – Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/rus/scool_akme.

14. Научні школи: проблеми теорії і практики / В.И. Астахова, Е.В. Астахова, А.А. Гайков і др. ; [под ред. В.И. Астахової, Е.В. Астахової]. – Х. : Изд-во НУА, 2005. – 332 с.

15. Роль наукових шкіл в підготовці молодих учених [Електронний ресурс] / Н.В. Шестак, С.Ю. Астанина. – Режим доступу: http://www.muh.ru/.Docs/niipo/30_2006.htm?user=caae910f81eflcb713432f41a19096fa.

ГОРБУНОВА Н.В.

ЛІНГВІСТИЧНІ, КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Актуальність проблеми, що розглядається, зумовлена тим, що Крим є яскравим прикладом полімовного середовища, в якому тісно взаємодіють представники багатьох національностей, котрі є носіями різних мов: української, як державної, російської, кримськотатарської, вірменської, грузинської та інших.

Особливий інтерес становлять праці О. Бондаревської, З. Малькової, Л. Сухорукової. Так, О. Бондаревська вважає, що одним із завдань полімовної освіти є створення різних культурних середовищ, де здійснюватиметься розвиток дитини, набуття нею досвіду, культуродоцільної поведінки, надання їй допомоги в культурній самоідентифікації та самореалізації творчих здібностей. З. Малькова вважає, що глобалізація ставить перед освітою складне завдання підготовки підростаючого покоління до життя в умовах багатонаціонального й полікультурного середовища, формування вмінь спілкуватися та співпрацювати з людьми різних національностей, рас, віросповідань. При цьому дуже важливо навчити молодь розуміти й цінувати своєрідність різних культур, виховувати її в дусі миролюбності й поваги до всіх народів.

Мета статті – розкрити лінгвістичні, культурологічні та історичні характеристики полімовного середовища.

Кожне нове покоління, кожен представник конкретного етносу, опановуючи мову, залучається через неї до колективного досвіду, колективного знання, соціальних цінностей. Мова є вмістилищем інформації, хранилищем культури, “архівом історії” й “досвідом культури світу”. Народи зникали, а слова, що створювалися ними, увійшли до скарбниці, стали безсмертними (слово “тезаурус” у перекладі з грец. – скарб, скарбниця, склад, вмістилище, тобто те, що покладено в основу).

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства достатній рівень комунікативного потенціалу не може бути забезпечений знанням тільки однієї мови, тому необхідне створення таких умов, за яких комунікативні можливості представників різних народів забезпечували б встановлення їх діалогів один з

одним, що може бути реалізовано тільки масовою дво- або багатомовністю. Двомовність – це складне явище, проблеми якого в науці досліджуються в лінгвістичному, соціологічному, психологічному й інших аспектах. Саме багатогранність двомовності й безліч пов'язаних з нею проблем стали причиною того, що не існує однозначного визначення цього явища. Разом з тим, двомовність – це неординарний випадок багатомовності.

В. Аврорін, О. Ахманова, Ю. Дешерієв відзначають, що в більш вузькому значенні двомовність – це володіння двома мовами (рідною і другою). При цьому наголошується, що двомовність починається тоді, коли рівень володіння другою мовою наближається до рівня володіння першою [3, с. 52].

Психолого-педагогічні основи дво- і багатомовності розкрито в дослідженнях психологів, дидактів (Л. Виготський, М. Махмутов) [2, с. 95; 4, с. 19]. У них підкреслено, що мова, будучи засобом пізнання, виконує одночасно й евристичну, і функцію знаряддя мислення. Л. Виготський одним із перших показав величезне позитивне значення дво- і багатомовності в інтелектуальному розвитку особистості. Вчений указує, що формування й розвиток інтелекту дитини, загальне становлення її як особистості значною мірою стимулює ситуація навчальної багатомовності, якщо цей процес в умовах освітньої установи вміло і продуктивно спрямовує педагог [2, с. 95].

Досліджуючи цю проблему, відомий дидакт М. Махмутов звертає увагу на те, що недостатнє володіння мовою навчання є причиною того, що слова цієї мови залишаються знайомими лише на рівні значення. Тому сприйняття чужої мови не стимулює мислення і внутрішньомовну діяльність [4, с. 19].

Відомо, що нерідну мову люди тією чи іншою мірою сприймають у рамках і категоріях рідної мови, крізь призму рідної мови. Це явище в лінгвістичній літературі різні вчені розуміли по-різному: В. Богородицький називав “змішенням мов”, Л. Щерба – “змішаною двомовністю” [6, с. 314], В. Абаєв – “субстратом”. У більш пізніх працях це ж явище дістало назву інтерференції, під якою розуміють як позитивний, так і негативний вплив особливостей рідної мови на засвоєння нерідної мови [1, с. 138].

Ще Ян Амос Коменський, розглядаючи співвідношення рідної та другої мов, акцентував увагу на необхідності вивчення кожної мови окремо, спочатку рідної, а потім другої. Не заперечуючи можливості вивчення другої мови в ранньому дитинстві, К. Ушинський застерігав від раннього захоплення іноземною мовою. Він звертав увагу на те, що вивчення іноземних мов не повинно ніколи починатися дуже рано й ніяк не раніше того, поки буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини [5, с. 168].

Значна частина засвоєваних слів дітям знайома з української мови, оскільки вони однакові за значенням і звуко-буквеним складом (стакан, мак, край). Інші слова мають однакове значення та часткові відмінності в звуко-буквеному складі або незвичний для дітей наголос (обід, дзвінок, продавець, кропива, дочка). Вони теж зрозумілі дітям, за винятком тих, значення яких вони не засвоїли в українській мові. Під час роботи над словами цієї групи зосереджуємо увагу переважно на засвоєнні вимови слів і вживанні їх у мові. Невміння вимовити слово російською мовою нерідко стає причиною того, що воно тривалий час залишається в пасивному словнику (розуміють, але не

вживають у мові). Проте є такі слова, які відрізняються звуко-буквеним складом в обох мовах (сніданок, ринок, кавун, черга), тобто нові для українців слова, не схожі своєю матеріальною частиною на українські. Діти повинні запам'ятати їх як нові, навчитися співвідносити новий звуковий комплекс з відомим значенням: “участок” – “ділянка”, “подсолнух” – “соняшник”, “посетить” – “відвідати”. Слова цієї групи вимагають пильної уваги педагога протягом усього курсу навчання російської мови. Доцільно їх подавати парами: на основі співвідношення звукових комплексів провести аналогію в значенні слів обох мов; визначити, якою мовою сказано слово. Останнє важливо для відбору слів у процесі мовного спілкування. Те, що в російській і українській мовах багато, які повністю або частково збігаються за звуко-буквеним складом та однакові за значенням, дає змогу вже на аналізованому етапі розширити мовну практику дітей.

Щоб успішно опанувати лексичне багатство мови, дитина має щодня додавати до свого словника не менше ніж 8–10 нових мовних одиниць і значень. Тому на кожному занятті на подальших етапах педагог планує збагачення словника. Слово забезпечує наочно-змістовну сторону висловлювання (і мови в цілому), тому діти мають розуміти його значення.

У методиці відомі різні способи семантизації слів.

1. Безперекладна наочна семантизація (безпосереднє сприйняття предмета). Цей спосіб застосовують при вивченні слів, що позначають конкретні предмети, які піддаються зображенню: овочі, фрукти, навчальне обладнання, посуд, одяг. Цей спосіб семантизації особливо актуальний при засвоєнні слів, що розрізняються звуко-буквеним складом в обох мовах: через картинку асоціюються різні звукові комплекси слів у російській і українській мовах. Корисно в таких випадках робити під картинками відповідні підписи російською мовою.

2. Переклад на українську мову. Це економний спосіб семантизації слів, значення яких важко пояснити наочно (*виконати, смачний, ввічливий*). При семантизації таких слів слід враховувати, що дитина спочатку мислить рідною мовою, повторюючи назву будь-якого предмета, дії російською мовою, в думках називає його рідною мовою. Якщо взяти до уваги наявність у дітей такого внутрішнього перекладу, то переклад на українську мову застосовувати доцільно. Проте не слід вдаватися до нього часто. Переклад можливий тільки в тому разі, якщо дитина знає значення слова в українській мові.

3. Тлумачення слів російською мовою. В основі такого способу – логічне визначення слова в плані родовидового принципу: “Світлофор – сигнальний електричний ліхтар з червоним, зеленим і жовтим світлом для регулювання руху на вулицях, дорогах”. До тлумачення слід вдаватися тільки в тих випадках, коли незнайоме слово можна пояснити за допомогою добре відомих. Застосування цього способу доцільне, якщо діти не знають значення слова в рідній мові. Проте в дітей не слід питати тлумачення слів (“Що означає слово прилавок!”). Відповісти на таке запитання їм важко.

4. Усвідомлення значення слів і виразів полегшується добором синонімічних слів і виразів (схожі за значенням): “До слова з однієї групи доберіть схоже за значенням слово з іншої групи: 1) дитина, фотографія, говорити; 2) знімок, розмовляти, діти”.

Цей прийом пояснення слова на початковому етапі навчання не може бути використаний часто через обмеженість словника дитини.

Отже, словникова робота – це не тільки досягнення кількісного зростання лексики, створення можливостей для спілкування, а й засіб розвитку мови та мислення дітей. Чим вона ефективніша, тим успішніший мовний розвиток. Своєрідність проведення лексичної роботи з дітьми шести-семи років в умовах двомовності полягає в послідовній реалізації принципу співвіднесення з рідною мовою.

І. Луценко вивчала проблему інтерференції та транспозиції в засвоєнні дітьми дошкільного віку лексики української мови. У процесі дослідження було виявлено, що засвоєння української лексики дітьми має свою специфіку, що постає у проявах транспозиційного перенесення й інтерферуючого впливу російської мови в процесі оволодіння українською лексикою та набуття дітьми лексичних умінь і навичок українського мовлення. І. Луценко стверджує, що експериментальне навчання позитивно вплинуло на розвиток словника дітей: його збагачення, активізацію, уточнення. Відбулося збагачення словникового складу (пасивного й активного) україномовною лексикою, що відповідає літературним нормам української мови. Автор зазначає, що позитивних результатів лексичної роботи з українського мовлення можна досягти, якщо: процес навчання є довільним, характеризується усвідомленістю мовних засобів української мови, наявністю чіткої диференційованої установки на українське мовлення; засвоєння української лексики ґрунтується на розвитку чуття української мови, діти є активними учасниками мовленнєвої діяльності; у лексичній роботі з українського мовлення враховуються закономірності розвитку дітей дошкільного віку й реалізуються завдання словникової роботи.

Розглянемо соціально-психологічний аспект мовної ситуації в Україні та Криму. Порівняно з 1991–1994 рр. проблема мови в Україні трансформувалася. Якщо раніше вона мала відтінок, перш за все, утвердження державності України, то сьогодні набула значення безпосередньо в контексті соціального функціонування.

За ознакою володіння мовою виділяють чотири групи населення: україномовні, російськомовні, білінгви, а також група населення, яка розмовляє на так званому суржику й тому взагалі погано орієнтується в сутності питання про мову.

При цьому слід враховувати, що в Україні склалася така історична ситуація, коли практично відсутні люди, які взагалі не розуміють української або російської мови. Тому в соціокультурному плані “україномовні” та “російськомовні” групи населення є значною мірою абстракціями, що відображають сам факт надання переваги вживанню тієї чи іншої мови. Реально ж в Україні домінує стихійний білінгвізм, а полімовність є частіше за все проблемою самовизначення та особистісного вибору.

Функціонування мови (мов) в Україні на сьогодні визначається складною взаємодією низки чинників. Серед них не останнє місце посідають безпосередньо психологічні чинники. Відносна полімовність (українська, російська, кримськотатарська) зумовлена дією двох основних чинників:

1. Особистісно-психологічний чинник: суб’єктивна “мовність” як: уявлення про те, яка мова є рідною при користуванні; уявлення про етнічно рідну мову; уявлення про культурно рідну мову.

2. Соціально-психологічний чинник: “мовна насиченість” соціального оточення в регіоні; у соціально-професійному оточенні; у сімейно-дружньому оточенні.

Ставлення мономовної частини населення України до можливостей реального використання двомовності визначається також двома чинниками:

1. Особистісно-психологічний чинник: рівень знання мови; тип мовного мислення; легкість практичного використання мови.

2. Соціально-психологічний чинник: уявлення про власні можливості оволодіння й необхідності використання другої (іншого) мови як пріоритетної; уявлення про необхідність оволодіння другою (іншою) мовою дітьми.

При цьому, проте, слід враховувати, що і в реальному соціальному житті, і в свідомості населення виразно розрізняються три рівні використання мови.

А. Рівень буденного спілкування. Більшість населення вважає використання мови на цьому рівні приватною справою і “природним правом” кожної людини, що не піддається регулюванню законодавством і не залежить від політичної кон’юнктури. Значущість означеного рівня для нормального функціонування суспільства не можна недооцінювати, бо саме в його рамках відбувається задоволення основних культурних потреб, а також потреб дозвілля індивіда і сім’ї. Так, 38% населення України найбільше стурбовано “проблемами, пов’язаними зі здобуттям освіти”, а ще 37% – “малими можливостями задоволення культурних потреб”.

Б. Соціально-професійний рівень, що включає складний комплекс соціальних контактів і професійних вимог. Саме на цьому рівні російськомовна частина населення відчуває найбільший дискомфорт. Пристосування до нових соціальних умов, у тому числі до мовних, може відбуватися двома шляхами – як соціальне пристосування і як соціальний конформізм. На жаль, доводиться констатувати, що нині в Україні складається ситуація, яка призводить до масового соціального конформізму: більше ніж половина населення країни вимушена на соціальному рівні переходити до використання української мови при збереженні психологічної схильності до російської мови. Отже, мовна ситуація в Україні на сьогодні визначається дією ще одного чинника, а саме суб’єктивної оцінки соціальних умов життя, що відображає можливість задоволення культурних (у широкому розумінні) потреб і уявлення про ступінь “вимушеності” у використанні української мови на соціальному рівні.

В. Рівень адміністративно-державної взаємодії, що зачіпає переважно сферу складання різних документів. У більшості населення цей рівень використання мови хоча й пов’язаний з певними труднощами, проте не викликає психологічного неприйняття. Відзначимо, що проблема мови має, таким чином, найістотніше і принципове значення для верств населення, рівень культури яких досить високий.

Та все ж безпосередньо сьогодні мовні “труднощі” навряд чи можуть стати причиною відкритого й масштабного соціального конфлікту. Такому конфлікту сьогодні перешкоджають:

1. Психологічний чинник. Переважна більшість дорослого населення України в 1991 р. на референдумі проголосувала за її незалежність і тому визнає право держави на проголошення української мови державною.

2. Геополітичний чинник. Від україномовних областей, значна частина населення яких зорієнтована на радикальне політичне вирішення мовної проблеми, російськомовні відокремлені своєрідним “буфером”, який утворюють північні, центральні й південно-західні регіони.

3. Соціальний чинник. Російськомовне населення, природно, не є соціально однорідним. Мову як проблему переживає тільки та його частина, яка усвідомлює її як культурну й життєву (екзистенцій) цінність. Фактично це виключно російськомовна інтелігенція.

4. Культурологічний “зріз” мовної проблеми. Від успіху або неуспіху вирішення мовної проблеми в Україні значною мірою залежить як характер розвитку соціокультурних процесів усередині країни, так і стан її відносин із деякими сусідніми державами. Більше того, ступінь мудрості та зваженості в підходах до цього питання значною мірою позначатиметься й на іміджі України як європейської держави, в основу внутрішньої та зовнішньої політики якої покладено загально визнаний і домінуючий у цивілізованому світі “західного зразка” критерій прав і свобод людини.

Водночас створюється враження, що роль і значення означеної проблеми майже ніхто донині по-справжньому не з’ясував і не оцінив належним чином. Це, зрозуміло, зовсім не означає, що аналізу мовної проблеми не приділяється належної уваги з боку, скажімо, владних структур або відповідних установ культурного й наукового профілю. Навпаки, уже давно проблема мови стала найбільш обговорюваною серед політологів, культурологів, соціологів.

Мова не може існувати окремо від культури, утім, як і культура окремо від мови. У певному значенні мова – це і є вся невичерпна різноманітність культури в її вербальній іпостасі. Причому подібна вербальна іпостась культури є не просто однією з важливих форм репрезентації останньої. Вона є чи не найістотнішою формою репрезентації культури, оскільки, по-перше, дає можливість наочно диференціювати і, отже, “розрізнити” культуру в її функціональних виявах; по-друге, не дає подолати межу між багатством різноманітності й одноманітністю хаосу, ентропії.

На практиці це означає, що сьогодні в Україні (як і в цілому на всій території пострадянського простору) активно продають досить своєрідні соціокультурні процеси, які потребують уважного й ретельного аналізу.

Відомо, наприклад, що взаємодія різних мов і культур у межах одного суспільства представлена, як правило, процесом їх рівноправного паралельного функціонування, що часто зустрічається або, навпаки, є досить поширеним процесом природної чи примусової асиміляції мов і культур.

Приклад України й низки інших країн, що утворилися на території пострадянського простору, дає підстави констатувати, що не тільки теоретично можлива, але і практично вже нині існує третя форма взаємодії мов і культур у рамках одного суспільства. Ця форма є поступовою консолідацією споріднених мов і культур у рамках одного суспільства.

Важливіше інше: можливість і ознаки реального здійснення подібної консолідації означають принципову можливість і ознаки фактичної реалізації консолідації двох основних різномовних складових культури України. Іншими словами, йдеться не про їх паралельне функціонування, не про поглинання

однією зі складових іншої, а про поступову взаємну асиміляцію української, українсько-російської, українсько-татарської культур і перетворення їх на єдину цілісну полімовну культуру України, здатну стимулювати виникнення принципово нової ситуації в соціокультурному полі країни.

Запереченням діалогу й консолідації україномовної, російськомовної, татарськомовної культур в Україні можна досягти тільки одного – конфронтації цих культур і всього того, що подібну конфронтацію природним чином буде супроводжувати. До того ж це призведе до втрати унікальної можливості одночасного оволодіння багатством різних культур.

Висновки. Факти вказують на те, що сьогодні народ України стихійно консолідується та починає поступово усвідомлювати себе як єдине цілісне соціокультурне утворення, етнічні відмінності між основними складовими якого мають не принциповий і не конфронтаційний характер. Інакше і не може бути, оскільки існування України як незалежної держави можливе лише на основі консолідації, тобто все більш тісної взаємодії основних різномовних груп населення, що входить до складу українського суспільства. У цьому плані факти, що підтверджують перебіг стихійного процесу консолідації українського суспільства, лише демонструють природний і закономірний характер означеного процесу.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці та апробації технології лексичного розвитку дошкільників в умовах полімовного середовища.

Література

1. Абаев В.И. Языкознание – общественная наука / В.И. Абаев // Русская речь. – 1981. – № 5. – С. 138–140.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. – М., 1986. – 136 с.
3. Дешериев Ю.Д. Развитие языков народов СССР в советскую эпоху / Ю.Д. Дешериев, И.Ф. Протченко. – М. : Просвещение, 1968. – 253 с.
4. Махмутов М.И. Обучение русскому языку в условиях билингвизма / М.И. Махмутов // Советская педагогика. – 1983. – № 11. – С. 18–25.
5. Ушинский К.Д. Родное слово. Избранные педагогические произведения / К.Д. Ушинский. – М. : Просвещение, 1968. – 376 с. – С. 168.
6. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л., 1974. – С. 313–318.

ГРЕГОРАЦУК Ю.В.

СТРУКТУРА СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ США

Америка є молодою країною безмежних можливостей. Вона не може похвалитися давніми традиціями, зате сьогодні є лідером в дослідних роботах у різних галузях науки й техніки, створенні передових технологій навчання, розвитку промисловості. Все це вабить представників різних народів і національностей у США, а всі вони впливають на розвиток культури та формування національних особливостей і створюють особливу націю – американську. Націю, яка вміє працювати, ставити перед собою цілі й неухильно їх досягати, націю зі своєю власною ідеологією та поглядами на життя.